

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2005

Jitka Kráčmarová

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

**Dopady rozvodu rodičů dítěte
na jeho chování a výchovu**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Petra Cetlová

Vypracovala:

Jitka Kráčmarová

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Dopady rozvodu rodičů dítěte na jeho chování a výchovu“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu a prameny uvedené v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Jitka Kráčmarová

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Petře Cetlové za neocenitelnou pomoc a odborné rady, které mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat celé své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Brno, 20. února 2005

Jitka Kráčmarová

OBSAH

Úvod	2
1. Partnerské a manželské vztahy obecně	4
1.1. Základní funkce rodiny	5
1.2. Rodičovství a postoje k dětem	7
1.3. Komunikace v rodině	8
2. Manželství - rozvod	10
2.1. Běžné konflikty	10
2.2. Žárlivost a nevěra	12
2.3. Zánik rodiny	14
3. Výchova dětí v rodině po rozvodu	17
3.1. Výhradní péče matky	19
3.2. Výhradní péče otce	23
3.3. Společná výchova dítěte	25
3.4. Střídavá výchova dítěte	27
Závěr	29
Resumé	31
Anotace a klíčová slova	32
Literatura a prameny	33
Odkazy	35
Přílohy	36

Úvod

Řada autorů se snaží vysvětlit současnou situaci rodiny jako její krizi. Zdůvodňují toto tvrzení řadou nepříznivých demografických ukazatelů jako je vysoká rozvodovost, zvyšující se počty dětí narozených mimo manželství a neúplných rodin. Dále zvyšujícími se počty týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, především v rodině samé, vysokou sebevražedností dětí a mladistvých, jejich kriminalitou, narůstající agresivitou a dalšími společensky nežádoucími jevy apod.

Rovněž je zdůrazňována nepříznivá ekonomická situace mladých rodin, jak ji nyní zažíváme, především trvalý nedostatek bytů a ovšem též i nezaměstnanost. Poukazuje se také na narušení tradičních forem rodinného soužití a upuštění od klasické dominantní role muže, na relativní ekonomickou samostatnost žen, matek, na vyšší frekvenci mimomanželských sexuálních vztahů a nadměrnou toleranci k nim, nedostatek opravdové lásky, náboženského cítění apod.

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství a to jak v oblasti tělesné, duševní tak i sociální. Svědčí o tom nikoli jen obecná zkušenost, ale stále více nové a nové poznatky o důležitosti časného života člověka vůbec pro jeho celkový vývoj. V rodině a rodinou se uskutečňuje společenská adaptace dítěte, jeho začleňování do společnosti. V kontaktu s bezprostředním prostředím i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči či vychovateli „předkládána“, do jakého světa - a jak - ho rodiče uvádějí.

Rodina určuje sociální status dítěte, je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Prostřednictvím rodiny si také dítě uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti. Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro dítě základem, ze kterého bude vycházet, až si založí svou vlastní rodinu.

Rozvod se v naší společnosti stal zcela běžnou záležitostí. Rozvod (ne-li vlastní, tak blízkých) a jeho perspektiva otrásl pocitem bezpečí u většiny lidí. Rozvod je jednou z největších zkoušek v životě člověka. Klade nesmírné nároky jak na

psychiku rodičů, tak i (a to především) na psychiku dětí. Existuje jen velice malé procento dětí (jestli vůbec nějaké), které by rozvod rodičů negativně nezasáhl. Některé se s ním vyrovnají lépe, jiné hůře, všechny však nějak poznamená. U některých dětí pak zůstávají trvalé následky, jež mohou značně ovlivnit jejich budoucí život. Člověk se v naší společnosti nemusí příliš rozhlížet, aby příklady takového poznamenání našel. Přesto však není třeba podléhat přílišnému pesimismu a beznaději, co se týká rozvodové problematiky, protože existují i mnohé účinné cesty, jak zmírnit dětem jejich bolest a omezit negativní dopad rozvodu na jejich psychiku. (Odkaz č. 1, str. 39)

Toto téma jsem si vybrala především proto, že rozvod je problém, který se vyskytuje v naší společnosti až příliš často a který má či měl velký vliv na velkou část jejích členů. K zabývání se tímto problémem mě motivovala též skutečnost, že rozvod rodičů potkal mnoho mých blízkých přátel a já jsem byla svědkem ničivého vlivu této události na jejich psychiku, a to zvláště na psychiku dětí. Cílem bakalářské práce je shrnutí vlivu rozvodu na psychiku a chování dětí a také alespoň zčásti vymezit, jak lze jeho negativní dopad na dítě zmírnit. Doufám, že se mi podaří přiblížit problematiku toho, jak by mělo porozvodové uspořádání vypadat, aby na dítěti zanechalo co nejmenší následky. Co bych chtěla zdůraznit, je, že dítě se stává často jednou z nejtěžších obětí rozvodu, přestože na něm nenese sebemenší vinu, a že záleží jen na rodičích, jestli mu jeho pozici usnadní či ztíží.

1. Partnerské a manželské vztahy obecně

Rodina patří mezi významné společenské instituce. Existuje ve všech historicky známých typech společenství a kultur a její výchovná funkce je nezastupitelná. Rodina, snad jako nejstarší základní společenská skupina či společenství, prochází celou svou historií neustálými změnami co do své velikosti, významu i začlenění do společnosti.

Demokratické tendence celé společnosti, zvolna, ale důsledně přeměňují přísné patriarchální vztahy v dřívějším rodinném systému v nové vztahy partnerské, egalitární. Dalším činitelem se ukázala emancipace ženy, která se stále zvyšujícím se jejím vzděláním vedla a vede k intenzivnějšímu zaměstnávání žen. To přineslo zákonitě hospodářskou nezávislost žen na mužích. A ta se stále rozvíjí. Odchodem napřed jen muže a pak i ženy za prací mimo rodinu vyvrcholil přerod patriarchální rodiny v moderní, egalitární nebo též, jak se obecně nazývá nukleární.

Významně se na tom též podílely proměny v již zmíněné ekonomické aktivitě rodiny, jež se soustředila především na spotřebu, zatímco všechny ostatní aktivity převzala společnost a její příslušné útvary. Tak se rodina stala i v této oblasti závislá na fungování celé společnosti. Nejlépe to charakterizuje dnešní život rodiny ve velkém městě, kde je odkázána prakticky ve všech směrech zajištění svého života na organizaci a na příslušné aktivity společnosti. Tyto proměny s sebou přinesly i výraznou redukci velikosti rodiny (domácnosti) a to jak co do počtu generací, tak co do počtu jejích členů. Proto také hovoříme o nukleární, jaderné rodině, již tvoří prakticky jen rodiče a děti, někdy dokonce jen rodič s dítětem.

Model naší rodiny se mění rychleji, než jsme schopni na tyto změny sami reagovat. S rychlým vzrůstem zaměstnanosti žen si začínají jak ženy, tak muži uvědomovat sníženou ekonomickou závislost žen na manželství. Změny v postavení žen v rodině se pochopitelně promítají nejen do jejich postojů vůči jednotlivým členům rodiny a vůči samotnému manželství, ale také do stupně jejich psychické zátěže. Při zmínce o postavení zaměstnaných žen - matek v naší dnešní rodině se nelze vyhnout problému, kterým je pocit únavy, jenž sice může provázet některé chorobné stavy, může však být také výsledkem trvalého přetěžování organismu, ať už množstvím a náročností práce, či dlouhodobým působením neřešených konfliktních

situací a trvalých stavů psychického napětí. Mezi nejčastější příznaky únavy patří nepozornost, poruchy úsudku či zvýšená dráždivost. Bylo zjištěno, že odolnost vůči zátěži úměrně s věkem stoupá. Nejnížší odolnost vykazuje nejnížší věková skupina - mladé matky ve věku do 24 let.

1.1. Základní funkce rodiny

Rodinu je možno chápat jako malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím. Na společné domácnosti, ve které členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, na souhrnu funkcí, které podmiňují existenci tohoto společenství. Rodina funguje v plném rozsahu a má své opodstatnění jen tehdy, pokud uspokojuje potřeby a požadavky každého jejího člena, které jsou na ni jím a zároveň společností kladeny.

Rodina má určitou strukturu a plní určité funkce. V dějinném vývoji celé společnosti se řada funkcí rodiny stále postupně měnila. Se změnami společenských podmínek některé ustupovaly do pozadí nebo zcela vymizely, jiné nabývaly na vážnosti. V současné době určuje místo rodiny ve společnosti několik základních funkcí.

a) Biologická a reprodukční funkce

Zabezpečuje jednak základní biopsychické potřeby muže a ženy, jednak zachování lidského rodu. Její dobré fungování je tedy významné pro štěstí a spokojenost manželského páru i pro společnost, protože zajišťuje generační návaznost. Děti chtěné a s láskou očekávané mají daleko lepší perspektivy budoucího vývoje, než děti z nežádoucího nebo nezodpovědně vzniklého manželství.

b) Sociálně ekonomická funkce

Týká se celkového materiálního zabezpečení rodiny, která hospodář s příjmy svých produktivně pracujících členů. Řadíme sem životní standard, nepřímo i úroveň kulturní a způsob života včetně společenské angažovanosti rodiny a jejího postavení ve společenské struktuře. Do této funkce se promítají základní povinnosti člověka - odpovědnost vůči dětem a starým rodičům.

c) Socializační funkce

Tato funkce bezprostředně navazuje na funkci reprodukční. Spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, jeho výchově, jeho přijetí jaké je, porozumění mu v jeho vývoji, potřebách a požadavcích. Výchovná funkce má za úkol včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím uspokojovat a rozvíjet všechny schopnosti a síly dítěte. Přitom by měla prosazovat jeho nejlepší zájem a prospěch, ochraňovat jej před nepříznivými situacemi a učit je, aby bylo samo schopno jim čelit a překonávat je. Jejím těžištěm je v podstatě prosazování a ochrana dětských práv tak, jak jsou obsaženy v Úmluvě o právech dítěte.

d) Kulturně výchovná funkce

I když v rodině většinou převládá přirozená výchova jako součást socializačního procesu, přesto je zodpovědnost za výchovu dětí předepsaná i zákonnou normou. Týká se vyživovacích povinností, umožnění povinné školní docházky, stejnou mírou zodpovědnosti u obou rodičů za výchovu dětí. Děti v rodině získávají hodnotovou orientaci, která je provází celý život. Rodina pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky svých členů. Předává jim kulturní dědictví a vštěpuje morální postoje.

e) Funkce emocionální a ochranná

Spočívá v plnění úkolů spojených s uspokojováním základních potřeb, nároků a vazeb, jakými jsou porozumění, ochrana, sociální opora a odezva. Rodina poskytuje členům domov, životní zázemí, potřebnou péči v dětství, v nemoci, pomoc v krizových situacích. Emocionální funkce je vázána na plně rozvinutého člověka, zralého, odpovědného, pro něhož citový vztah není něčím chvilkovým, ale trvalou bází jistoty a citovým zázemím pro všechny její členy.

f) Společenská funkce

Rodina je svojí společenskou funkcí konkrétně začleňována do celé společnosti, je tedy základní buňkou společnosti.

Rodina a její správná funkce usnadňuje lidem péči o děti a jejich výchovu. Je to první a závazný model společnosti se kterým se dítě setkává. Formuje jeho osobní vývoj, schopnosti i postoj ke všem dalším skupinám. Rodina se snaží formovat dítě podle vlastních tradic, rodinných norem a má nejdůležitější podíl na jeho výchově.

1.2. Rodičovství a postoje k dětem

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní, či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu. Má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství, a to jak v oblasti tělesné, duševní tak i sociální.

V minulosti bylo provedeno mnoho pokusů o přesunutí rodičovské péče na jiné osoby či skupiny, ale nikdy se tato řešení neujala. Dítě ke svému vývoji potřebuje kromě zajištění primárních potřeb, jako je teplo a nasycení, také stabilní vyvážené prostředí - domov a zejména přítomnost stabilních osob - rodičů. Rodiče by měli být na jeho vývoji vysoce citově angažováni. (Odkaz č. 2, str. 50-54)

Pro děti je to samozřejmě trápení, když jsou celé roky hříčkou rodičovských hádek a potyček. I to je může dovést až na hranici duševního zdraví. V ojedinělých případech, kdy zvráceným chováním rodičů děti trpí jako v mučírně, je rozchod rodičů nevyhnutelný. To se pak děje pro ochranu dítěte. Ale takové hraniční případy jsou výjimkou. Pravidlem je často nezvládnutý partnerský vztah, neuzdravená příkoří ze strany partnera. Jedno se kupí na druhé, až přeteče poslední kapka.

Děti se učí z chování svých rodičů. Když rodiče nezvládnou svou roli, děti pravděpodobně půjdou v jejich šlépějích. Nebo se vnitřně rozhodnou, zapřísáhnou, že nikdy nebudou jako jejich otec a matka. Zablokují svůj psychický vývoj a znemožní si převzít i dobré vlastnosti svých rodičů.

Jednou z největších chyb, které můžeme v rodině udělat, je nevážit si dostatečně této hodnoty, považovat manželství a rodinu za samozřejmost nebo dokonce za přítěž. Rodiče správným nebo špatným zacházením s touto hodnotou předávají svým dětem dědictví, které se na nich projeví, ať chceme nebo ne.

Výzkumy rodiny, týkající se problémů rodiny mj. potvrdily, že v rodinách v posledních letech výrazně ubylo společného času, a to zejména v rodinách s dětmi, kde úbytek času trápí 60 % rodičů. O to více záleží na kvalitě společných chvil, na tom, jak společný čas s dětmi tráví. Tato postupná ztráta společně tráveného času a společných činností v rodinách je alarmující! Vytrácejí se setkání kolem „rodinného stolu“, která stmelovala všechny členy rodiny a měla velký význam i ve výchově dětí.

V naší společnosti, která klade hlavní důraz na svobodu, je pro spoustu lidí rodina příliš velkou „zátěží“ a „omezením“. Na první místo klade mnoho jedinců úspěch, kariéru, peníze. Na děti pak již příliš času nezbývá.

1.3. Komunikace v rodině

V milostném partnerském vztahu vstupuje v jeho počátku ve fázi romantické lásky soucit jako silný prvek. Jakékoliv ohrožení milence mobilizuje síly a pozornost partnera. Utrpení jednoho z partnerů vyvolává utrpení druhého. Mnoho partnerů v konfliktu přiznalo, že cítí uspokojení, když jejich partner byl nějak postižen, poněvadž se zvýšila jeho závislost na vztahu. Existují muži, kteří s radostí pozorují, jak manželka stárne a jsou i ženy, které těší, že manžel byl vyhozen z nějakého významného postavení.

Hádky v rodině bývají na denním pořádku. Partneri mívají pocit, že jim ten druhý nerozumí a že se nedokáží shodnout. Špatná komunikace bývá nejčastějším problémem. Je třeba se vždy domluvit, naučit se pravidla hádek. A jaká musí platit zásada? Že neexistuje takové provinění v manželství, které by opravňovalo kteréhokoliv z manželů k tomu, aby se dítě či děti staly manipulační součástí hádek.

Když jsme s někým zadobře, jsme si milí a sympatičtí, vyjadřujeme náš vzájemný vztah tím, že spolu rádi a často jsme, povídáme si vstřícně, laskavě, usmíváme se na sebe, a též v míru a porozumění spolu mlčíváme. Každá mezilidská komunikace nese s sebou vztahové poselství: buď vztah odráží a označuje - a/nebo jej utváří. Vyjádřeno pozitivně: v rodině, kde jsou vztahy, a tudíž i komunikace v pořádku, má každý - tedy i děti - právo a šanci jednou být v pozici navrhovatele - iniciátora, jindy nesouhlasit; a kdokoliv se může přidat ke komukoliv podle toho, jak se mu právě chce či líbí. A zajisté má každý právo nic neříkat, zejména tehdy, neví-li, co vlastně chce. (Odkaz č. 3, str. 167-171)

Protože v rovnoprávném páru není nijak určena pravomoc uspořádat rozhovor, hrozí ustavičně nebezpečí, že se této pravomoci jeden z partnerů jednostranně a obvykle parazitně ujme. Obvykle to bývá partner závislý, který rád vnucuje, aby mohl vyčítat, atakovat, hádat se. Je to případ, kdy se závislý partner pokouší jednat dominantně. Uspořádání manželského rozhovoru se ujímá především partner méně

disciplinovaný, více agresivní, drzejší a nesnášenlivější. Slušný partner je zatlačován do pozadí, do defenzivy, jednoduše se dostává do nevýhody. Děje se tak slušnému a současně slabému partnerovi. Proto, aby byl doma klid, se slušný partner zaštití ohleduplností a též komunikační nezdvořilostí, které se pomalu mění v surovost, neurvalost a nakonec ve verbální agresivitu. Ohleduplnost spočívající v tom, že trpím komunikační nezdvořilostí, není nic morálního, protože umožňuje komunikačně parazitovat tomu, kdo je nezdvořilý a nedisciplinovaný. Kvalitou opravdu morální je jediné spojení slušnosti a síly účinně vzdorovat pokusům o parazitování. Jakmile si nedisciplinovaný partner navykne „velet“ na poli formálních pravidel dorozumívání, začne pomalu vše prosazovat, vše si vynucovat. Vzniká typ autoritativně despotické role jednoho z partnerů v komunikaci a jsou známy případy, kdy slušný ustupující partner je autoritativně despotickým partnerem doslova mumifikován do role tvora bez jakékoliv vůle. Slušný, ale slabý partner mlčí doma často jen proto, aby netrpěly děti. Ty obvykle stejně trpí, protože ten, kdo sáhne k autoritativně despotickým manýrům, není ten, kdo by potřeby dětí respektoval. (Odkaz č. 4, str. 74-81)

Vztah páru roste především tehdy, když se daří překonávat okamžiky krizí a rozčarování. Vztah mezi lidmi, kteří se mají rádi, je dán vzájemnou důvěrou a schopností odpouštět. Důvěra vztahu je založena na úctě a oddanosti. Důvěřovat druhému a vyžadovat jeho důvěru, znamená respektovat jeho hodnotu. Ve vztahu je třeba s upřímností začít od začátku. Neupřímnost je jednou z prvních příčin roztržek a následných rozchodů.

Chování mnohých dospělých je možné charakterizovat trvalým nedostatkem volného času pro dítě, neustálým spěchem a z něj vyplývající nervozity. Nemají chvíli čas, aby si s dítětem poseděli, popovídali a pohráli. Dítě potom trpí trvalou nenasycenou potřebou citového kontaktu s rodiči. Takto narušené vztahy v rodině jistě posílí společný víkendový výlet, kdy je dostatečný prostor pro zábavu s nevázanou komunikací, na což nezbyvá mnoho času v pracovní dny. V těchto dnech se členové rodiny sejdou zpravidla doma až v odpoledních a večerních hodinách. Je dobré zavést např. společné večere a při nich neformálně hovořit o všem možném.

2. Manželství - rozvod

Rozvod manželství a rozpad rodiny předurčují jedno z nejsvízelnějších období, a to nejen pro přímé účastníky rozvodu, tj. pro rodiče a děti, ale často pro celou širší rodinu. Má své dopady sociální, etické, právní, emoční a pochopitelně velmi důležité aspekty psychologické. Rozvod není v našich zemích ojedinělým jevem, ba právě naopak, počet rozvádějících se rodin se drží na vysoké úrovni. Je to období naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb. Je to období, jehož důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život. Rodinným rozvratem a rozvodem je výrazně ohrožen zdravý vývoj osobnosti dítěte, které rozvrat v manželství rodičů prožívá. Jak ukázaly četné výzkumy, neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Jde pouze o to, že reakce dítěte v určitých obdobích vývoje jeho osobnosti je různá podle věku a také pohlaví. V současnosti se na území České republiky počítá přibližně se třiceti tisíci rozvody ročně. To znamená, že je ohroženo více než čtyřicet tisíc dětí různých věkových kategorií během jednoho roku.

(Odkaz č. 1, str. 40-43)

V rozvodových sporech vidíme často snahu na obou stranách, aby ten druhý na to nějak „dopltil“. Je to pochopitelný postoj tam, kde se nahromadilo příliš mnoho hořkosti a kde lidé nejsou schopni rozumné úvahy. Zkušenosti ukazují, že nejlepší je rozvod, na který nikdo nedoplácí. Totiž v tom smyslu, že je nejlepším východiskem pro další život všech účastníků. Pamatujme na psychologický poznatek, že nový život se nejlépe začíná v nových životních okolnostech, v novém prostředí, bez předchozích zátěží a hořkostí. Proto není dobré, když rodiče při rozvodu příliš lpějí na vnějších hmotných věcech. Komu připadne byt, kdo dostane auto, kdo chatu či nábytek. Zde může dospívající nebo i dospělé dítě významně působit k tomu, aby si rodiče uvědomili pořadí hodnot, které přijímají za své a nový život začali na dobrých základech.

2.1. Běžné konflikty

Vyslovíme-li slovo konflikt, cítíme je většinou jako něco neblahého, negativního, ojedinělého, čemu bychom se v průběhu tzv. klidného života raději

vyhnuli. Ale tak tomu ve skutečnosti není. Život každého z nás je nekonečným řetězem konfliktů, systematickým procesem obtížného překonávání rozporů, které jsou průvodním jevem lidské existence. V rámci rodinné pospolitosti není o přirozené konfliktní situace nouze. V dobách, kdy otec míval v rodinách výsadní postavení a choval se většinou autokraticky, se zdálo, že konflikty nejsou. To proto, že partnerka při respektu k manželovi a otci rodiny se nedovedla ozvat, nebyla schopna říci své mínění, nebyla schopna hájit své zájmy či vyjádřit prostě svůj odlišný názor na běh událostí. S postupným přechodem k demokratickým formám rodiny se pojednou rozpory začaly ventilovat, mínění jednoho i druhého partnera se ve formě střetů dostávala na povrch.

Mladí zamilovaní lidé neuvěřitelně podceňují úlohu ekonomiky v manželství. Především mladí muži, a zvláště mladí otcové jsou nemile překvapeni, když se musejí dělit o svůj výdělek s partnerkou, když musejí přispívat či plně hradit režii a provoz domácnosti, když pojednou vidí, že mít dítě také výrazně zasahuje do jejich rozpočtu, a že musejí některé své bývalé běžné potřeby, jako je např. kouření, alkohol, výdaje na různé koníčky, dost podstatně omezovat a věnovat peníze na to, aby dítě po materiální stránce prosperovalo. Konflikty nastávají tam, kde partnerka obviňuje manžela, že si nechává pro své potřeby příliš velké částky peněz a že nepřispívá rodině tak, jak by mohl, či spíše jak by si ona přála. Manželé často obviňují svou partnerku, že je marnotratná, že vydává neúměrné částky peněz na své osobní potřeby, že není dobrá hospodyně. Problémy kolem peněz a ekonomiky se mohou vyostřit mnoha způsoby, od vyčítání, že někdo z manželů podporuje ze společných peněz své rodiče nebo jiné příbuzné, až po faktické konstatování, že rodina je v těžké finanční krizi, např. tím, že někdo je nezaměstnaný. S ekonomikou je spojeno pochopitelně i vybavení bytu. To co se má do bytu pořídit za peníze ušetřené po delší dobu, bývá předmětem častých hádek, které nemají konce. Jednoduše řečeno, to, co bylo v předmanželských snech spojeno s financemi a ekonomikou, kde bylo možné pohrávat si s představami, jak by bylo krásné koupit si auto, mít vlastní byt nebo domek, je najednou konfrontováno s tvrdou realitou života, a čím silnější je potřeba naplnění ekonomických potřeb, tím silnější, větší a nebezpečnější mohou být konflikty, které vážně ohrožují soudržnost rodiny.

Když dva mladí lidé založí rodinu, vidíme, že matka se přirozeně, alespoň v prvních měsících života dítěte upíná téměř výhradně k potomkovi, kdežto mladý otec si ponechává i nadále své zájmy, své přátele, koníčky a samozřejmě svoje postavení v práci. To pak vede k velmi častým pozdním příchodům domů. Jestliže manžel zůstane déle v práci, jestliže se po práci setká se svými přáteli, natož jde-li s nimi do restaurace, je to bráno jako útok proti partnerce a dítěti, je to bráno jako nezáměr o rodinu. Do toho je velmi výrazně zapletena otázka pití alkoholu. Je-li vidět (možná i cítit), že pil nějaký alkohol, bývá oheň na střeše. Může být ale částečně pravda, že oddalováním příchodu domů se projevuje jakýsi skrytý vnitřní odpor přijít domů včas, protože doma čekají četné povinnosti a s nimi spojené problémy, které je třeba řešit. A to se řadě mužů nechce.

I když se bytová situace zvláště mladých manželství za poslední léta poněkud zlepšila, existuje přesto mnoho mladých dvojic, které po sňatku, a dokonce i po narození dítěte žijí společně s rodiči. Většinou to bývá v podmínkách, které jen stěží lze označit za plně vyhovující. Závislost na rodičích vytváří velmi často živnou půdu pro konflikty a vzájemné obviňování z nedostatku úcty a ocenění toho, co rodiče pro mladou rodinu dělají. Velmi časté jsou zásahy rodičů do výchovy dětí. To může vést k nekonečným sporům, kdo má pravdu v tom, co jak správně dělat, zda mladá, či starší generace. Někdy jsou tyto spory neřešitelné a neodehrávají se pouze v rovině novomanželé - rodiče, ale brzy se přenesou, a to velmi výrazně, mezi novomanžele samotné.

To, co jsem uvedla výše jako možné zdroje konfliktů, je jen zesilováno přítomností a vědomým či někdy nevědomým zasahováním rodičů, ať již jde o ekonomiku, pozdní příchody domů či o alkohol. Řešení takového soužití bývá nelehké a situace může hrozit rozvodem. (Odkaz č. 1, str. 8-12)

2.2. Žárlivost a nevěra

Manželská žárlivost a nevěra jsou svým způsobem klasickým příkladem skrytých rodinných problémů a krizí, s jakými se na veřejnost nechodí. Žárlivost a nevěra se často spojují, jen vzácněji se objevují odděleně. Prakticky vždy působí rozčerení klidné hladiny manželského a rodinného života.

Žárlivost lze definovat jako zvláštní emoční stav, ve kterém se prolínají nejrůznější pocity - pocity hluboké lásky, strachu ze ztráty partnera, ohrožení rodiny, beznaděje, depresivní rozlady, vnitřního neklidu a napětí, neschopnosti se soustředit, vracení se ke stále stejnému tématu a ulpívání na něm, ale také pocity různě silné agrese vůči partnerovi či osobě, se kterou je partner, spojen nějak citově. V extrémních případech může jít i o intenzivní myšlenky týkající se sebezničení či zničení druhé osoby. Příčin žárlivosti je celá dlouhá řada, jsou často spojeny s prožitky v dětství a s vývojem celé osobnosti dítěte a dospívajícího. Jednou z hlavních příčin je závislost. Čím závislejší jsme na nějaké osobě, tím více se obáváme ztráty jejího vztahu, její lásky, její pozornosti vůči nám. Může jít o různé typy závislosti, na prvním místě ovšem o závislost citovou, ale v dalším průběhu života o závislost sexuální, ekonomickou, závislost na sociálním a společenském postavení celé rodiny, které by se změnilo, kdyby se rodina rozpadla. Druhou příčinou je špatně vytvořené sebevědomí, především jeho nedostatek. Člověk, který trpí nedostatkem sebevědomí, nesprávně hodnotí svoje kladné stránky, ať se to týká zjevu, intelektu či řady jiných vlastností či schopností. Partnera pak vidí zkreslenýma očima jako daleko lepšího, hodnotnějšího, a tím spíše si ho chce pro sebe uchovat, protože má pocit, že nikdo jiný by o něj samého neměl zájem. Mezi další příčiny můžeme zařadit záměrné manipulace partnera, směřující k zvýšení jeho závislosti, či vytváření majetnického postoje k partnerovi. Uvedené příčiny mohou mít různé podoby. Jde například o žárlivost na společenské postavení partnera, na jeho vzdělání, finanční zabezpečení a schopnost peníze vydělat i na to, že je ve svém pracovním či v obecném společenském prostředí chválen a obdivován. Žárlivost, která se netýká možné sexuální nevěry, ale je přece jenom žárlivostí, se může projevit ve vztazích, v nichž se jeden partner více věnuje koníčkům, svému sportu, setkávání s přáteli, vyhledávání lidí mimo okruh rodiny než partnerovi druhému. Je tedy možné žárlit na cokoli, co oddaluje partnera a zmenšuje jeho pozornost a upoutání. Pokud srovnáme, zda žárlí více muži či ženy, tak žárlí určitě obě pohlaví. Liší se, alespoň částečně ve formě, jakou se žárlivost projevuje. U mužů dochází častěji i k fyzickému napadání, u žen to jsou zpravidla noční výslechy.

Nevěra může mít několik podob. Hovoříme o nevěře fiktivní, kdy vlastně ani o nevěru nejde, ale pouze o demonstraci chování, které má připomínat nevěru. Dále se

může jednat o nevěru psychickou - jde o opravdové zamilování se do mimomanželského partnera. I když nedojde k sexuálnímu sblížení, může mít tento typ nevěry vážný vliv na rodinný život. O nevěře fyzické hovoříme tehdy, pokud jde o mimomanželský vztah zcela jasně doprovázený sexuálním stykem či pro sexuální styk přímo vyhledávaný. Tato nevěra může být utajená nebo zjevná, to znamená, že manželský partner o nevěře ví, musí s tímto faktem nějak zacházet, buď s ním bojovat nebo se s ním vyrovnávat.

Ať již je nevěra utajovaná nebo zřejmá, jednorázová, krátkodobá nebo dlouhodobá, prostě ať má jakékoliv podoby, je tu ještě jeden důležitý aspekt - jde-li o nevěru pouze jednostrannou nebo oboustrannou. To znamená, zdali je pouze jeden z manželských partnerů „obětí“ chování toho druhého, nebo si také on kompenzuje citové a sexuální výkyvy v manželství vlastní nevěrou. Toto schematické rozdělení nevěry je poměrně dosti vzdáleno životní realitě, kde se jednotlivé možnosti často velmi překvapivě a nepředvídatelně kombinují. Důsledek je především dvojitý. Buď partneri přes opakované nevěry jednoho či druhého setrvávají dále v manželství, nebo je nevěra jedním, nikoliv třeba hlavním důvodem k rozvodu. (Odkaz č. 1, str. 21-29)

2.3. Zánik rodiny

Všichni účastníci rozvodu něco ztrácejí - dospělí ztrácejí partnera, děti přicházejí o stálou přítomnost jednoho z rodičů (většinou otce), někteří účastníci rozvodu musejí v souvislosti s ním změnit bydliště, ekonomické ztráty jsou pravidlem, rozvedená žena je daleko více zatížena provozem rodiny, protože je na něj sama, může se projevit negativně i vztah dětí k tomu rodiči, s nímž žijí. Toto nebezpečí hrozí zejména tehdy, když rodiče popouzejí děti proti svému rozvodovému „odpůrci“. V příslušných poradnách, kde se provádí kvalifikovaná porozvodová pomoc, přináší pozitivní efekt zhruba dvěma třetinám rodin, které tuto pomoc využijí. Efektem jsou nejen těžko měřitelné lepší vztahy mezi členy bývalé rodiny, ale i úbytek soudních pří mezi bývalými manželi. Rodinné usmířování se zabývá těmito oblastmi společného zájmu: výchova dětí a styk rodičů s nimi, otázky bydlení, majetkového dělení, finanční hospodaření, informování dětí o příčině rozvodu, posilování vztahu dětí k oběma rodičům. Děti mívají po rozvodu rodičů pocity zavržení, trpí depresemi,

upadají do zmatku, vytvářejí si fantastické hypotézy vysvětlující rozpad rodičovského manželství, nekriticky se staví po bok jednoho z rodičů a k druhému zaujímají nepřátelský postoj. Rodiče, a bohužel někdy i profesionálové, přehlížejí tyto reakce proto, že v popředí jejich pozornosti je doznívající rozvodová bitva mezi dospělými a nechťejí děti „zatěžovat problémy, které jim nepatří“.

V souvislosti s rozvody se podtrhuje nevýhodná pozice otců, kteří jsou „vyšachováni“ z rodiny. Nové poznatky ukázaly, že pro některé otce rozvod představoval impuls, po kterém se o své děti začali zajímat více než před ním a objevili v sobě kromě tradičně daného kulturního stereotypu výkonového muže i stránku pečující, citlivou, tradičně ženskou.

Je-li rozvod skutečně žádoucí pro rodiče, je většinou nutný i pro dítě. V rodině, kde vládne trvalé napětí a konflikty se neustále opakují, trpí dítě dvojnásob. Potom je rozvod vhodným řešením. V mnoha případech však je i za těchto okolností rozvod pro dítě otřesem a jeho následky se mohou projevit bezprostředně i mnohem později. Roli přitom hraje i věk dítěte, pohlaví, předchozí vztahy v rodině i celkové životní okolnosti. Rozvodem končí období rodinných sporů a hádek, trápení, výčitek a scén, období neklidu a problémů, které zaměstnávají oba dospělé natolik, že dítěti se v té době věnují velice málo. V zájmu zcela malého dítěte je, aby rozvod proběhl co nejklidněji a nejrychleji: tento klidný průběh by měl být základním hlediskem rozvádějících se manželů i tehdy, jsou-li děti před pubertou nebo v ní. Každé dítě je v pubertě precitlivělé, náladové, mimořádně přístupné všem vlivům a dojmům ať radostným nebo bolestným. Dítě, s nímž dosud nebyly žádné mimořádné výchovné problémy, najednou třeba neprospívá, stane se samotářským, je nedůtklivé, některé se dopouští i menších nebo větších přestupků. Odcizuje se rodičům a přimyká se k partě, která ho přijímá. V krajním případě demonstruje své zklamání a zoufalství i pokusem o sebevraždu. A právě proto je tak důležité, aby dítěti bylo jasné, co se kolem něho děje.

Dítě by mělo jasně vědět, co může očekávat od matky nebo od otce, bude-li se dále stýkat s rodiči odcházejícího, zůstanou-li pro ně i do budoucna babičkou a dědečkem. Kam bude i nadále jezdit na návštěvu a kam už jezdit nebude, kdy a za jakých okolností uvidí otce apod. Předloží-li dítěti tato fakta ten, komu věří a koho má rád, předloží-li mu je bez hysterie a zbytečných dramatických scén, přijme je obvykle

velmi rozumně. Podmínkou ovšem je, aby mu byla předložena tak, aby je správně pochopilo. Potom se vyrovnává i s nejtvrděší skutečností. Zatajování a polopravdy jsou velmi nebezpečné, je lépe říci dítěti pravdu i o rozvodu i o jeho důsledcích. V myšlení dítěte zůstává mnohdy trvale to, co slyšelo, co si rozcházející se rodiče řekli, co si vyčítali a předhazovali. Dospělí si ve zlosti a rozčilení nevybírají slova ani argumenty, ale po čase, když citové vzrušení opadne, snadno zapomenou. Avšak dítěti mnohé z toho, co slyšelo, ale nechápalo, nebo pochopilo nesprávně, utkví trvale v paměti a nutně poznamená jeho další duševní i citový vývoj a především vztah k tomu, s kým zůstává. Mimořádně náročné a složité období přichází pro toho z rodičů, který s dítětem nebo s dětmi zůstává. Musí si získat znovu plnou důvěru dítěte, kterou rozvod nutně otřásl. Snazší je to tehdy, odchází-li z rodiny ten, který byl pro ni jen zdrojem utrpení, křiku, hádek - opilec, rváč, hrubec nebo matka, která se o děti nestarala. V každém jiném případě však není postavení rodiče, s nímž dítě zůstane, jednoduché. K problémům citovým, hospodářským a společenským přistupují ještě mnohé problémy výchovné. Není radno zapomínat ani na to, že dítě vidělo odcházejícího rodiče jinýma očima než rozvádějící se matka. Nepřestalo ho mít rádo, nevidělo ty jeho vlastnosti, které byly pro dospělého člověka zdrojem zklamání. Dítě musí cítit, že má vedle sebe někoho, o koho se může opřít a s nímž může za všech okolností počítat. (Odkaz č. 2, str. 11-16)

3. Výchova dětí v rodině po rozvodu

Co představuje slovo výchova? V učebnicích pedagogiky se dočteme, že výchova je záměrné působení podněty z prostředí, tak aby bylo dosaženo určitých, poměrně trvalých, žádoucích změn v chování člověka. Kromě výchovy je tu totiž ještě celá řada činitelů v hmotném i společenském prostředí dítěte, které mají velký vliv na jeho vývoj - podnebí, výživa, bydlení, hluk velkoměsta nebo klid venkova, početnost rodiny, zaměstnání rodičů a mnoho dalších podmínek. Ve výchovných cílech máme vždycky nějaký systém, nějaké pořadí důležitosti, i když si to třeba docela jasně neuvědomujeme. Jsou cíle velké a vzdálené, které určují směr našeho snažení - ale těmi malými konkrétními cíly žijeme, ty nám působí drobné denní radosti a starosti. Ve svém sebevědomí dospělých, hotových lidí podléháme někdy klamně představě, že výchova je věcí jednostranného působení dospělého na dítě. Že jde o vztah jednoho, kdo dává, a druhého, kdo přijímá, jednoho, kdo radí, a druhého, kdo se učí, nebo dokonce jednoho, kdo poroučí, a druhého, kdo poslouchá. Ale to je ve skutečnosti opravdu jen klam. Ve skutečnosti je výchovný vztah oboustranný, vzájemný. Dítě je svým prostředím nejen ovlivňováno a formováno, ale samo do svého prostředí aktivně zasahuje a svým způsobem si je utváří a přetváří. Je vychováváno a samo „vychovává“.

Nejdůležitějším činitelem je osobnost dítěte, která je stejně tak individuální jako osobnost dospělého a vyvíjí se podle týchž zákonitostí. Určitý základ je dán dědičností a projevuje se osobitým způsobem někdy již od prvních dnů života. Každé dítě má poněkud jinou dráždivost nervového systému, jinou potřebu spánku, potravy, tělesné aktivity atd. Na těchto základech pak další výchova staví, buduje, rozvíjí, utlumuje, povzbuzuje, kultivuje atd. Nesmíme zapomínat, že dítě je ve vývoji a že vyspívá, vyzrává nejen jeho nervový systém, ale že vyzrávají i všechny duševní funkce. Projeví se to navenek v postupném vyspívání celého jeho chování.

(Odkaz č. 5, str. 14-20)

Hodnota výchovné odměny a trestu je pro každé dítě poněkud jiná v závislosti na jeho osobnosti a na situaci, za níž k výchovnému zásahu dochází. Je potřeba mít jakési povědomí, že mezi proviněním a trestem musí být určitá úměrnost, stejně jako mezi žádoucím chováním a odměnou. Na malé provinění patří malý trest, na velké

velký. Tato představa nám pomáhá vytvářet si vlastní soustavu výchovných prostředků. Obecně platí zásada, že s postupujícím věkem dítěte ztrácí na účinnosti ty výchovné prostředky, které jsou vázány na nějaké tělesné pocity, ať už příjemné, nebo nepříjemné. Zato nabývají na významu ty, které jsou více duševní povahy - ocenění, pochvala, projev uspokojení jako odměna; výčitka, domluva, pokárání, projev nespokojenosti jako trest. Výchovné prostředky, tresty a odměny, by měly být dítěti vždycky srozumitelné. Týká se to především trestu. Dítě nesmí být potrestáno za nějakou tajemnou vinu, kterou nemůže pochopit, ale má si být vždy vědomo svého přestupku. Trest za neznámou vinu, zvláště přichází-li z rukou milované osoby, je uvádí ve zmatek a napětí. Soustava výchovných prostředků by měla být bohatá a členitá. Je nutno vyvarovat se stálého opakování jednoho a téhož postupu. Jestliže rodiče na každý prohřešek dítěte reagují stejně a nedovedou ani své projevy spokojenosti diferencovat a stupňovat, je celá výchova poznamenána touto jednoduchostí. V odměnách a trestech se nemá přehánět! Těžko můžeme odměnit dítě, které už má všechno a po ničem netouží. Jedním z nejúčinnějších povzbuzovacích prostředků ve výchově se stává pochvala. Vyjádření pochvaly má obvykle větší účinnost, když je zcela neformální, než když se provádí moc slavnostně. To uvádí dítě často ve zmatek, stydí se a moc je to neláká, aby takový nepříjemný pocit prožilo znovu. Citová atmosféra v rodině, vzájemná úcta a porozumění mezi jednotlivými členy domácnosti ovlivňuje přirozeně výběr výchovných prostředků a dává celému výchovnému působení smysl. Všude tam, kde je toto porozumění nějak porušeno, vytváří se nebezpečí i pro mravní vývoj dítěte. Tam, kde se rodiče rozvádějí, tam se toto nebezpečí přirozeně zvyšuje. Jak často zraňují dítě rozvedení rodiče, kteří hrubě pomlouvají jeden druhého a nedovedou si představit, že by dítě mohlo mít rádo oba dva. Často si k tomu babička či dědeček z jedné a druhé strany přisadí, což vyvolá v dítěti zmatek ještě větší. Ne, že by se každé vnitřně rozvrácené manželství muselo vždycky zhoubně projevit ve výchově dětí - ale je tu třeba zvýšené opatrnosti, nepoměrně většího vychovatelského úsilí, znalosti a pochopení.

Je třeba mít na paměti, že žádný z rodičů neztrácí po rozvodu oprávnění rozhodovat o podstatných záležitostech, které se týkají jejich dětí, jako je léčení, vzdělávání, účast na náboženských aktivitách apod. (tzv. rodičovská zodpovědnost).

3.1. Výhradní péče matky

Pro všechny děti je rozpad rodiny smutným a tísnivým zážitkem. V prvních týdnech a měsících po rozchodu rodičů a poté, co otec z domu odejde, jsou u všech dětí patrné nějaké negativní reakce. Více než polovina dětí z rozvedených rodin, kde výhradní péči zajišťuje matka má pocit, že třebaže se před rozvodem rodiče často hádali a v rodině panovala špatná atmosféra, nejsou na tom po rozvodu jejich rodiny lépe. I když se jim vede docela dobře, daly by ve většině případů přednost otočit ručičkami hodin nazpět a vrátit se do předrozvodové rodiny i přesto, že si pamatují většinu problémů. Co na dítě působí nejhluběji, ačkoli se o tom většinou nemluví, je šokující vědomí, že láska netrvá věčně. Rodiče tu kolem dítěte nejsou navždy. Jedna z nejdůležitějších jistot, se kterou děti počítají, je stálá přítomnost a ochrana jejich rodičů. Rozvod jim tuto jistotu vezme. A zanechává oprávnění k nedůvěře ve stálost lásky. To pak handicapuje děti později v životě, když se začínají vyvíjet jejich vlastní vztahy.

Psychologická poškození dětí vyrůstajících v rodinách s výhradní péčí matky mohou získávat různé formy: nejistotu z hlediska sexuální role, omezení schopnosti vytvářet intimní vztahy, depresi, úzkost, nedostatečné sebeovládání a průvodce téměř všech emocionálních problémů a poruch chování - nízkou míru sebeúcty, nízké sebehodnocení. Sebeúcta rozkvétá, když vztah rodičů k dětem je vztahem vřelý, chápající a pozitivní pozornosti. Pro rodiče, kteří procházejí rozvodem, jsou však tyto vlastnosti nedostatkovým zbožím. Zahlcení vlastními starostmi, smutkem a hněvem mají rozvedení rodiče alespoň po určitou dobu vážně ochromenou schopnost reagovat na děti optimálním způsobem. Ve spoušti, kterou zanechá rozvod, mají matky samoživitelky zvýšený sklon k hubování, kritizování a trestání svých dětí. Čím depresivnější je taková matka, tím obtížněji bude dětmi pozitivně zaujata. Může se od dětí odtáhnout, někdy se i ponořit do víru aktivit mimo domov, a to vše v úsilí zlepšit svůj trýznivý vnitřní stav. Děti, zejména mladší, nerozumějí depresím starších. Když se matka zdá nepozorná, vlažná, málo citlivá, mohou se děti domnívat, že udělaly něco, co jim matku vzdálilo. Podobně na sebe děti vztahují nepřítomnost otce, jakoby to byla jejich vina, že se rodiče rozvedli.

Sebeúcta dítěte je úzce spojena s jeho pocitem, jak přiměřeně naplňuje mužskou nebo ženskou roli. Největší pravděpodobnost, že budou chlapci v tomto směru handicapováni je u těch, kteří jsou deprimováni ve vztahu ke svým otcům. Platí to zejména tehdy, kdy k rozvodu došlo ještě předtím, než dítě začalo chodit do školy: průměrný chlapec ve výhradní péči matky se cítí a jedná méně mužsky, než chlapec, jehož rodiče se nerozvedli. Když se takto poznamenaného chlapce zeptáme, jakým činností, hračkám a případným povoláním v budoucnu dává přednost, pak jeho volby mají méně společného s jinými malými chlapci a více společného s malými dívkami. A nejen jeho myšlenky jsou jiné. Ve skutečnost si i více hraje s děvčaty a mladšími dětmi než s chlapci, jejichž otec je doma. Dává i přednost těm typům her a činností, které se líbí malým dívkám.

Kdyby šlo o pouhé odmítnutí konvenčního maskulinního chování, nebylo by na tom nic příliš zlého, avšak chlapci ve výhradní péči matky, kteří se vyhýbají tradičnímu maskulinnímu chování, nevolí takové chování vědomě. Zcela naopak. Tito chlapci by chtěli být jiní, ale nevědí jak, nebo jsou příliš nejistí a nemají odvahu to zkusit. Jsou většinou velmi závislí na svých matkách, nejistí v jednání s vrstevníky mužského pohlaví a často jsou jimi zastrašováni. I když si zkoušejí hrát s jinými chlapci, bývají ignorováni nebo odmítáni a důsledkem toho také velmi nešťastní, osamělí a plní pocitu odcizení. Jsou méně asertivní a více závislí na svých spolužácích. Od různých tělesných a soutěživých aktivit spíše plaše ustupují a vyhýbají se sportům vyžadujícím kontakt. Je-li matka ustrašená a omezuje-li aktivní a asertivní chování svého syna a otevřeně ponižuje otce, pak je větší pravděpodobnost, že její chlapec se stane plachým, nadměrně závislým a nejistým v pocitech své příslušnosti k mužskému pohlaví. Otec, který nemá syna ve své péči, mu však může pomoci tím, že se s ním bude často stýkat a že se vynasnaží, aby vzájemný vztah zůstal úzký a vřelý. To zvýší pravděpodobnost, že se s ním syn bude identifikovat. U chlapců, kteří nemají častý kontakt se svými otci, je zvýšená pravděpodobnost, že budou nejistí ve své maskulinitě. Toto větší riziko nejisté maskulinní identity u chlapců ve výhradní péči matky má své kořeny nejen v pouhé nepřítomnosti otce. Je zde vliv i jiných faktorů, jako jsou matčiny postoje a chování. I když se matka samoživitelka snaží být svým dětem matkou i otcem ze všech sil, některé věci takové matky svým synům dát nemohou. Jednou z nich je silná maskulinní identita.

Aby člověk dokázal zakládat a prožívat úspěšné intimní vztahy, potřebuje k tomu mít určité vlastnosti a mít jistá přesvědčení, z nichž většina bývá formována právě rodiči. Ústředním psychologickým úkolem adolescence a rané dospělosti je vytvoření vztahů k příslušníkům druhého pohlaví. Otcův zájem, podpora a dosažitelnost dávají synovi zřetelnou výhodu ve společenském styku se ženami. Šance mladého muže na úspěšnost jeho manželství je větší, těšil-li se vřelému a úzkému vztahu se svým otcem a viděl-li harmonický vztah mezi svými rodiči. Je-li pro matky samoživitelky těžké dát svým synům maskulinní sebedůvěru, pak je pro ně téměř nemožné vychovat dívky, které mají hlubší důvěru ve svoji atraktivnost vůči mužským parterům. To je ve velké míře role otce. Dojde-li k tomu, že otec nefunguje - ať již svými postoji, chováním či nedostatkem zájmu o dceru - pak je zvýšená pravděpodobnost, že dcera bude mít obavy a pochybnosti o své atraktivnosti jako ženské partnerky, bude mít pochyby, že by ji nějaký muž mohl milovat pro ni samotnou a může mít obecnou nedůvěru v muže. Dívky, které vyrůstaly v rodině bez otce, mají zřetelně větší potíže dosáhnout pohody ve vztahu s muži. Stojí je také více času a námahy vzbudit u mužů pozornost, než dívky z rodin úplných. Z toho vyplývá, že cítili-li se dívka odmítnuta prvním mužem svého života - svým otcem - pak všechna další setkání s muži jsou ovlivněna touto událostí, jsou plna obav a podezření. Co může napomoci jsou dobré vztahy s jinými muži - s nevlastním otcem, který se opravdu stará, se starším bratrem, dědečkem, strýčkem, učitelem či psychoterapeutem. Přesto však obavy příliš často zůstávají.

Je-li domácnost bez otce, chlapec se těžko vzdává přání výlučně vlastnit svou matku. Může se aktivně snažit, aby jejich vztah byl těsnější. Přizpůsobí-li se mu matka, dojde mezi nimi k určitému sexuálnímu napětí, které je živeno sexuálními pudy. To je příčina, proč nepevné hranice mezi rodičem a dítětem vedou k větším problémům u dětí, které jsou v péči rodiče opačného pohlaví. Konflikt při sexuální identifikaci je jedním z nejzávažnějších úskalí pro chlapce žijící ve výhradní péči svých matek. Svého otce po rozvodu vidí stále méně a méně, což znamená, že je pro ně stále méně příležitostí, aby se od svého otce něco naučili a aby se s ním pokud možno identifikovali. Co je pro identifikaci se svou sexuální rolí pro takového chlapce snad ještě nebezpečnější než nedostatek kontaktu s otcem, je vyjádření negativního názoru matky na bývalého manžela před synem. Otcova nepřítomnost připravuje syna

o příležitost k identifikaci s ním a matčin kritický postoj k otci může dokonce oslabit chlapcovo přání se se svým otcem identifikovat. Na jedné straně chce chlapec potěšit matku a dovídá se, že tak může učinit, když se k ní připojí v kritickém hodnocení otce. Na druhé straně má potřebu mít dobré pocity o sobě samém, což však nelze, když snižuje cenu otce. Je tomu tak proto, že ústřední část chlapcovy psychologické výbavy, jeho pocit, kým vlastně je, se odvozuje od identifikace s otcem. Právě v aktu zřeknutí se otce se chlapec zříká ústřední části svého já. Jen velmi zřídka má chlapec negativní názor na svého otce, aniž by měl tentýž názor na sebe. To nám pomáhá vysvětlit, proč tak mnoho chlapců vychovávaných matkami trpí pocity méněcennosti. Většina matek by jistě nechtěla úmyslně narušit sebeúctu svých synů, neuvědomují si však, že popuzení syna proti otci vede současně k tomu, aby se syn obrátil i proti sobě samému. Není-li otec trvale přítomen, je zde riziko, že se chlapec stane příliš závislým na matce. Mnohé z poruch chování, které vidíme u chlapců ve výhradní péči matek, jsou reakce, na příliš intenzivní vztah matka - syn a na pochybnosti chlapce o vlastní maskulinitě. Jedná-li chlapec vzdorovitě a neposlušně, plní tím dva cíle. Zprv získá psychologickou distanci od své matky. Zadruhé, postaví-li se matce, dokáže si, že je silný a nepoddajný. Velký počet chlapců - mladistvých delikventů - pochází z domovů, kde otec není přítomen. Často právě násilné a protizákonné projevy jsou zoufalými pokusy dokázat, že jde o „skutečné muže“. Vážnější problém představují chlapci, kteří vyřeší pochybnosti o své maskulinitě nastoupením opačné cesty. Místo, aby se od svých matek odtrhli, přimknou se k nim ještě více. Místo, aby zápasili o dosažení maskulinní sebedůvěry, začnou se až příliš identifikovat s matčinou feminitou. Místo aby byli dominantní a předváděli se před ostatními, tlumí svoji asertivitu a pasivně se nechávají ovládat druhými. Tito chlapci bývají nazýváni „maminčinými mazánky“. Někteří se tak bojí opustit bezpečí matčina domova, že odmítají chodit i do školy. (Odkaz č. 6, str. 48-63)

Když se manželé žijící v konfliktním manželství dozvědí o problémech dětí v domácnostech s výhradní péčí matky, mohou si nakonec položit otázku, nemají-li setrvat v manželství pouze pro dobro dětí. Myslím, že by skutečně měli udělat vše, co se dá, aby se manželství zlepšilo a aby tím sobě i dětem ušetřili bolest rozvodu. Dalším mocným argumentem proti rozvodu by mělo být snížení životní úrovně dětí. Na druhé straně však děti, které žijí ve výhradní péči matky, na tom nemusí být nutně

hůře než ty, které zůstávají ve špatném domově se dvěma rodiči, naplněném stálými konflikty napětím. Rozvod může také znamenat pro děti pozitivní změny. Zcela jistě pro ty, které jsou chronicky zneužívány svými otci.

3.2. Výhradní péče otce

Ani výhradní péče otce, kdy péče matky zřejmě selhala a tudíž soud rozhodl o svěření dítěte do výchovy otce, neušetří děti od bolesti rozvodu. Reagují stejným rozsahem citu a chování jako děti v domovech s výhradní péčí matky. I když každé dítě reaguje poněkud rozdílně, a také mnohé záleží na věku dítěte, některé symptomy se vyskytují velmi často. Patří mezi ně hněv, zmatení, obavy a lítost. Tyto děti se snadno rozpláčou, takže rodiče by častý pláč neměl překvapit. U malých dětí v domácnostech s výhradní péčí otce je větší pravděpodobnost, že se projeví regresivní prvky, jako např. noční pomočování, cucání palce, zvýšená potřeba pozornosti od rodičů a od učitele. Reakce tohoto druhu bývají většinou však pouze dočasné. Stejně jako v rodině s matkou samoživitelkou i v rodině s výhradní péčí otce si většina dětí myslí, že situace před rozvodem byla jednoznačně lepší a ještě více jich doufá, že se rodiče dají opět dohromady. Ať dítě zůstane s kterýmkoli z rodičů, nahlíží skoro vždy na rozvod jako na nevídaný zásah do svého života a druhý z rodičů chybí dětem stejně, ať jde o matku či o otce.

Vliv otce na mentální rozvoj dítěte začíná již v pátém až šestém měsíci po narození dítěte. U malých chlapců, kteří mají častější kontakt se svými otci, se začnou mentální dovednosti a zvědavost projevovat dříve než u těch, kteří mají kontaktu méně. Zdá se, že malá děvčátka takový prospěch z kontaktu se svými otci nemají. Otcové ovlivňují intelektuální vývoj svých dcer až o něco později. Intelektový vývoj chlapce je posílen, je-li otec dobrým spoluhráčem, schopným udržet chlapcovu pozornost v jeho hrách a umožňujícím hru, která stimuluje hlavně tělesně. Naproti tomu intelektový vývoj děvčete je posílen, poskytuje-li otec dostatek slovní stimulace, jako např. vyprávění a chválu, reaguje-li na její nabídky společenské interakce. Otec hraje velmi významnou roli v tom, čeho jeho děti dosáhnou intelektově nebo ve vzdělání. Vliv jeho působení může být pozitivní nebo negativní. Pokud je otec nablízku, dává synovi dost příležitostí, aby ho pozoroval, napodoboval a aby se s ním

identifikoval. Podobně vřelý vztah otce a dcery a výraznější otcova očekávání od dcery vedou u žen k vývoji autonomie, nezávislosti, úspěšnosti a tvořivosti. Výsledky a úspěchy dcer může otec nejen podpořit, ale i brzdít tím, že ji zanedbává nebo zneužívá.

V některých rodinách jsou hranice mezi dítětem a rodičem tak setřeny, že vzniká reálné nebezpečí vzniku sexuálního vztahu mezi rodičem a dítětem. Dojde-li k incestnímu vztahu v porozvodovém období, jde o výsledek zhroucení hranic mezi rolemi dítě - rodič. Incest zcela jistě existuje i v nerozvedených rodinách. Není pochyb o tom, že někteří rodiče, schopní ovládat takové impulsy v rámci trvání manželství, tuto schopnost ztrácejí, když manželský partner již není doma. Tito rodiče by měli být zvláště ostražití a neměli by dovolit, aby došlo k psychologickému posunu rolí. Naneštěstí někteří otcové s výhradní péčí tlumí své citové projevy vůči dcerám, aby minimalizovali možnost obvinění z pohlavního zneužívání. Mohou se stát škrobenými či chladnými a fyzicky vzdálenými, což si děti mohou vysvětlovat jako odepření lásky. To může být ještě dalším faktorem přispívajícím k emocionálním potížím některých děvčat ve výhradní péči otce. Většina mužů se však nemusí obávat vřelosti vůči svým dcerám, většina mužů je schopna projevit svou lásku k dětem přiměřeným a zdravým způsobem. Dojde-li k pohlavnímu zneužití dcery otcem, je to projev nikoli vřelosti citů, nýbrž vážné poruchy osobnosti.

Situace týkající se problémů sexuální identity není stejná u chlapců ve výhradní péči matky jako u dívek ve výhradní péči otce. Jak chlapci, tak i dívky si nejprve vytvářejí identifikaci s matkami v období kojeneckého věku. Teprve potom se chlapci identifikují se svými otci, proto jsou zranitelní konfliktem, je-li pouto s otcem oslabeno. Děvčata jsou na druhé straně takovým konfliktem méně zranitelná. Pokud nejde o případ, kdy byla dívka vychovávána otcem již od kojeneckého věku, identifikuje se od počátku s matkou a je schopna si tuto primární identifikaci podržet, i když s matkou nežije. Ačkoli mnoho dívek přebírá mnohé od svých otců, jen velmi málo z nich se identifikuje se svými otci natolik, že by začaly mít starosti se svým ženstvím podobným způsobem jako chlapci se svým mužstvím. Je zde ještě jiný důvod, proč v tomto směru podstupují dívky ve výhradní péči otců méně rizika než chlapci ve výhradní péči matek, kteří mají slabší sexuální identitu. Dívky v naší kultuře mají totiž širší kontakt s dospělými osobami stejného pohlaví, než je tomu

u chlapců. Většina učitelů základních škol jsou ženy, stejně jako personál v mateřských školách a školních družinách. Dívky tak snadněji naleznou pro svoji roli náhradní model. Existují-li pro dívku ve výhradní péči otce ve vývoji jejího ženství nějaká rizika, pak souvisejí spíše s obavami otce než s jejími vlastními obavami. Někteří otcové mají pochybnosti o své schopnosti pečovat o dcery a vychovávat je přiměřeně nebo je naučit věcem, které se většina dívek naučí od svých matek.

Otcové s výhradní péčí jsou průkopníky. Přijímají roli, která je v naší kultuře pro muže nekonvenční, a která vzdoruje tradicím posledních sedmdesáti let. Co mohou rodiče očekávat, když v péči o děti pokračuje otec? Je jasně prokázáno, že průměrný otec - i když se jednotlivci hodně liší - je schopen osvojit si nutné dovednosti a postoje potřebné k vedení domácnosti a ke kompletní výchově dětí. Dojde pravděpodobně k tomu, že přeskupí své priority a poskytne více času dětem. V tomto procesu vzroste jeho sebedůvěra jako rodiče. (Odkaz č. 6, str. 73-89)

3.3. Společná výchova dítěte

„Společná výchova“ znamená, že poměry dítěte zůstanou v podstatě stejné, jako kdyby k rozvodu manželství ani nedošlo. Většinou se jedná o případy vyjímečné; a u dětí blízkých věku zletilosti, kdy rodiče po rozvodu zůstávají bydlet v jednom bytě a jsou schopni se na všem dohodnout. V některých případech si rodiče svou autoritu rozdělí tak, že si každý ponechá právo činit rozhodnutí jen v některé oblasti. Oba rodiče mají též právní odpovědnost za aktivity svých dětí. „Společná výchova fyzická“ znamená, že pobyt dítěte v domově každého z rodičů je rovnoměrněji vyvážen, než by tomu bylo v případě výhradní péče jednoho rodiče, a přibližuje se poměru jedna ku jedné. Takováto uspořádání se vyznačují vysokou mírou kooperace a flexibility, ve které rodiče vzájemně respektují důležitost toho druhého pro jejich dítě. Rozvod tuto skutečnost nemění. V době, kdy to děti nejvíce potřebují, se jim dostává ujištění o trvalé lásce obou rodičů, aniž by jeden byl primární nebo měl větší autoritu než ten druhý.

Kritici tohoto druhu porozvodového uspořádání argumentují, že rodiče nejen nejsou schopni spolupracovat, nýbrž se tím zvyšuje i jejich vzájemné nepřátelství. Zvyšuje se tím i pravděpodobnost, že děti budou zapojeny do bitvy rodičů jako

nástroje pro zraňování druhého. Stoupenci společné výchovy naopak tvrdí, že se děje právě něco opačného. Jsou přesvědčeni, že stejný podíl rodičovských práv a odpovědnosti, tak jak je tomu při společné výchově, vyústí v menší míru nesnášenlivosti mezi rodiči a v nižší motivaci zapojovat do rodičovských bojů i děti. Výhodou společné výchovy je maximální kontakt mezi dítětem a oběma rodiči. To umožňuje dítěti vyhnout se povrchnímu vztahu, který často doprovází výhradní péči jednoho rodiče. Děti, které udržují smysluplný vztah s oběma rodiči mají při vyrovnávání se s rozvodem zřetelnou výhodu. U dětí ze společné výchovy byla zjištěna vyšší míra sebeúcty, děti mají o sobě obecně lepší mínění. Vědí, že táta je stále aktivně zapojen do jejich života, i když již nebydlí s mámou. Nemají pochybnosti, které trápí mnoho dětí vyrůstajících v domovech matek s výhradní péčí a které si vysvětlují relativní nezájem otce jako vlastní chybu či selhání. Nemělo by být zvlášť překvapivé, že děti jsou více spokojeny se společnou než s výhradní péčí. Rodiče, kteří spolupracují v péči a výchově, spolu vycházejí lépe, a tak jejich děti vyrůstají v klidnější atmosféře. Stejně důležité je, že porozvodové uspořádání umožňuje těmto dětem, aby ve svých životech pociťovali průběžnou přítomnost obou rodičů.

Někteří rozvedení manželé se dělí o svou rodičovskou odpovědnost nikoli společnou výchovou o jedno dítě, ale tím, že každý z nich má v trvalé péči alespoň jedno dítě. Toto porozvodové uspořádání bývá však většinou odsuzováno, protože tím dítě neztrácí jen pravidelný kontakt s jedním rodičem, ale současně i se svým bratrem či sestrou. Obecně platí, že čím větší je věkový rozdíl mezi sourozenci, tím spíše může jejich rozdělení mezi rodiče uspokojit jejich potřeby. Je ale nutno vzít v úvahu mnoho jiných faktorů. Někteří sourozenci, kteří jsou od sebe věkově dost vzdáleni, mohou mít spolu velmi těsný vztah. Jiní sourozenci, kteří jsou si věkem blízcí, mohou prožívat tak silnou rivalitu, že jim není spolu dobře. V některých rodinách má každý z rodičů mnohem lepší vztah s jedním než s druhým dítětem. Může to dosáhnout extrému, kdy rodič jednomu dítěti nadřazuje a druhé odmítá. Takovým rodinám může sice pomoci psychoterapie, ale pokud se koalici dítěte s jedním rodičem nepodaří ovlivnit, může se život odmítaného dítěte zlepšit tím, že už nebude s takovým rodičem bydlet.

První porozvodové uspořádání života rodiny nemusí být nutně trvalé. Rodiče pochopitelně mohou odkládat své konečné rozhodnutí do té doby, dokud si na nějaký čas nevyzkoušejí navrhované či zamýšlené řešení. Uspořádání, které bylo nejlepší, když rodiče žili sami, nemusí takovým být, když rodiče uzavřou nová manželství. Co fungovalo dobře, když dítěti byly čtyři roky, nemusí být vhodné, když je dítěti deset. Potřeba změnit porozvodové uspořádání může pramenit z běžných psychologických potřeb dětí, daných jejich vývojem, které nemohou být ve stávajícím uspořádání spokojeny. Žije-li v domě s oběma rodiči, může během života vícekrát přesouvat intenzitu svých citů z jednoho rodiče na druhého. Dítě má samozřejmě rádo oba rodiče a pojí ho k nim silná citová vazba, avšak v určitých vývojových fázích dítě může mít blíže k matce, v jiných může zase víc vyhledávat otce.

3.4. Střídavá výchova dítěte

Optimální formou kontaktů po rozvodu je volné pokračování rodinného vztahu. Manželství se sice rozešlo, ale oba rodiče uznávají, že jejich rodičovství pokračuje a že je třeba rodičovské vztahy k dítěti zachovat. Časový rozsah a forma styku se dohodnou podle okolností, které všichni rozumně uváží a přijmou. Soud nemusí nijak zasahovat a všem účastníkům se ušetří mnoho nepříjemností a napětí. Do tohoto rámce spadá i dnešní možnost tzv. střídavé výchovy, pro niž je takováto maximálně vstřícná dohoda základní podmínkou.

Jedná se o zvláštní formu výchovy zajišťovanou střídavě oběma rodiči v určitých časových intervalech. Ke střídání bydliště dítěte může docházet např. každý týden, měsíc apod. Především je třeba říci, že tato forma „stěhování“ není vhodná pro všechny děti, zejména ji není vhodné doporučit u dětí raného školního věku, které si musí zvykat na povinnosti, přísný školní režim apod. Zákon nikde neřeší délku střídavé výchovy, tj. po jakých intervalech by se rodiče měli ve výchově střídat. Zatím převládá model po měsíci, soudy však schvalovaly i dohody o střídavé výchově po týdnu (u dítěte útlého věku). Ke schválení dohody o střídavé výchově v intervalu delším než jeden měsíc, zejména u dítěte mladšího školního věku by však mělo být přistupováno s velkou ostražitostí. Konec konců i měsíc je pro manipulaci s dítětem dostatečně dlouhá doba. Není tedy podstatné, zda se rodiče dokážou na oněch, dle

některých přímo zázračných variantách domluvit. Podstatné je, zda je též dokážou naplnit k dobru dítěte. Podmínkou pro střídavou výchovu je samozřejmě rodičovská zodpovědnost na straně obou rodičů a jejich obecná výchovná způsobilost. Výchovné přístupy a postoje rodičů by měly být zásadně stejné.

(Odkaz č. 7, str. 30-34)

Rodiče by také měli soudu prokázat svoji schopnost dohodnout se o všech záležitostech dítěte (výživné, placení školného, výletů, táborů apod.). Oba rodiče by také měli být přiměřeně hmotně zabezpečeni a měli by mít této formě výchovy odpovídající bytové podmínky. Bydliště rodičů by neměla být příliš vzdálena. Zásadně je také třeba trvat na požadavku, aby dítě ve střídavé výchově svých rodičů neměnilo např. každých čtrnáct dní školu a tedy i spolužáky, kamarády z okolí, ze zájmových kroužků atd. Soud může dohodu o střídavé výchově schválit, dospěje-li k závěru, že je to opravdu v zájmu dítěte a že tak budou lépe zajištěny jeho potřeby.

Je třeba si uvědomit, že střídavá výchova nemusí být vhodná pro každé dítě. Jsou děti zvýšeně úzkostlivé, neurotické, kde střídavá výchova přes dokonce dobrou vůli rodičů může napáchat nedožrnné škody na psychice dítěte. Ustanovení § 31 odst. 3 zák. o rodině ukládá soudům zjistit názor dítěte, jestliže je dítě s ohledem na stupeň svého vývoje schopno vytvořit si vlastní názor. Jestliže dítě staršího věku se střídavou výchovou výslovně nesouhlasí (např. se mu nechce každý měsíc stěhovat, má k jednomu z rodičů horší vztah), pak by soud toto stanovisko dítěte měl akceptovat.

Menší počet, ale dobře fungujících a pečlivě připravených a prověřených netradičních porozvodových péčí je nesporně víc, než nedomyšlené uplatňování těchto variant u rodin, které pro ně nemají podmínky. Dosáhnout dohody mezi rodiči je chvályhodné. Samotná dohoda bez náležité specifikace je ovšem nedostatečná, třebaže děti snesou neuvěřitelně mnoho, leckdy se taková dohoda blíží experimentu na dětech. Nepochybně dobrý a potřebný úmysl zákonodárce tím může nadělat víc škody než užitku. (Odkaz č. 8, str. 98-100)

Závěr

Výchova dětí v neúplné rodině je „normální“ výchovou, ale děje se za ztížených okolností. Je třeba si uvědomit, že mnohé těžkosti pramení z rodičů, a proto je můžeme řešit my - vlastně jen my. Neboť my jsme ti, kteří vnější životní okolnosti prožíváme, zpracováváme a předáváme dítěti ve formě svých postojů, přání, nároků, výchovných záměrů atd. My jsme ti, kteří vytvářejí atmosféru domova, kterou dítě do sebe nasává celou svou bytostí a která je neopustí po celý další život.

Jedním z nejobtížnějších dilemat, se kterými se my rodiče musíme vyrovnávat, je příprava našich dětí na život i s jeho nástrahami, jako je alkohol a ostatní drogy, sexuální nevázanost, odumírající duchovní hodnoty, sebestřednost a sobectví. Myslím si, že je hrubý omyl naprosto izolovat své děti a dospívající mládež od světa, jaký skutečně je. A přesto to můžeme vidět u celé řady rodičů. Nakonec stejně musí své dcery a syny nechat odejít. A jestliže se dítě nenaučí vyrovnávat s těmito tlaky, ještě když je doma, jak se s nimi asi vypořádá později, když už stojí na vlastních nohou?

Úkolem nás rodičů je především pomáhat dítěti vypěstovat si svou vlastní identitu. Respektovat přitom jeho jedinečnost a citlivě ho vést k probuzení všeho dobrého, co v něm je. Učit ho kontrole všech negativních vlastností, které v sobě každý jedinec má. Pomáhat dítěti naučit se mít rádo sebe, protože tím bude schopno milovat druhé lidi. Pomáhat dítěti získat pocit, že jeho cena je obsažena již v samotné jeho existenci. Bez tohoto vědomí se lidé stávají závislí na druhých, kteří jimi manipulují a ponižují je. Pěstovat v dítěti sebeúctu. Ta je založena na vědomí, že je milováníhodné a hodnotné. Vysoké sebevědomí neznamená nafoukanost, ale sebejistotu. Vzbudit v dítěti pocit, že je schopné ovládat se a zvládat své okolí. A v neposlední řadě pomáhat dítěti vytvářet si o sobě pozitivní představu. Ta se vytváří slovy, neverbální komunikací a jednáním druhých lidí. Proto si dávejme pozor, jak se k dítěti chováme.

Vyznat se v dětech předpokládá být s nimi v živém styku, styku rozumějícím a chápajícím, kterým je získáváme pro aktivní spoluúčast na rozvíjení jejich vlastní osobnosti, ale kterým také zavazujeme sami sebe k vlastnímu zdokonalení. A i to je k výchově toho druhého, tj. dítěte, nezbytně nutné.

Proto i přes překážku, jako je rozvod, musí mít rodiče na paměti uvedené zásady, jako je např. komunikace s dítětem, vytváření atmosféry domova a pomáhání dítěti vypěstovat si svou vlastní identitu. Kvalitním pomocníkem je případná pomoc školy nebo odborníka v pedagogicko-psychologické poradně.

Resumé

Objektem mé bakalářské práce se stala problematika rozvodu rodičů, kterému je přisuzována celá řada negativních důsledků a jejichž počet neustále roste. Zejména však, jak rozvod prožívají děti, jaký vliv a dopady má na jejich výchovu a chování.

Obsahem první části je zamyšlení nad rodinou jako nejstarší základní společenskou skupinou, jaké jsou její funkce a jak zabezpečuje potřeby svých členů. Rodina je nejdůležitější článek přirozených lidských vztahů, je institucí modelující chování jednotlivce a má význam pro utváření hodnotového systému a kulturních prvků.

Problematické počátku krize v rodině a začátek jejího rozpadu, která začíná dlouhodobými konflikty, jako jsou hádky o peníze, postupné odcizování vyúsťující např. v nevěru a následné scény vedoucí v mnoha případech až k rozvodu a zániku rodiny se všemi jeho důsledky je věnována pozornost ve druhé části.

Třetí část je zaměřena na problémy výchovy dětí v rozvedené rodině se zaměřením na to, jak vyrůstají děti ve výhradní péči matky, otce či ve společné nebo střídavé výchově rozvedených rodičů. Ať již posuzujeme samostatnost, zralost, sebeúctu, sociabilitu, úzkost, agresi, delikvenci nebo depresi, dospíváme k závěru, že se průměrně daří chlapcům lépe v péči jejich otců a dívkám v péči jejich matek. Z toho vyplývá, že pohlaví dítěte je faktorem, který by měl mít významnou váhu v rozhodování o porozvodové péči. Vztah dítěte k rodiči stejného pohlaví je důležitý, jeho význam by však neměl být namířen proti významu druhého rodiče v životě dítěte. Děti potřebují oba - matku i otce.

Anotace a klíčová slova

Anotace:

Dopady rozvodu rodičů dítěte na jeho chování a výchovu. Zatímco pro partnery v nefungujícím manželství znamená rozvod ukončení neuspokojivého vztahu, pro dítě je prožitek takového rozvodu rodičů nepřírozeným zásahem do života. Bere mu jistoty jeho světa a ve svých důsledcích i šanci vyvíjet se v úplné rodině. Práce sleduje, jak rozdílně mohou vyrůstat děti jednak ve výhradní péči matky, otce, či ve společné nebo střídavé výchově rozvedených manželů.

Klíčová slova:

Rodina, matka, otec, dítě, výchova, rozvod

Annotation:

Impacts of Parents' Divorce on Child's Behaviour and Upbringing. While the divorce signifies the ending of an unsatisfactory relationship for partners in the non-functioning marriage, the experience of such a divorce is an unnatural intervention in the child's life. It takes away from the child the security and in its consequences the chance to develop in the entire family as well. The thesis focuses on the differences in the growing up of children either in the exclusive care of the mother or father or in the common or alternate care of both partners.

Key words:

Family, mother, father, child, upbringing, divorce

Literatura a prameny:

1. Zákon č. 94/1963 ze dne 4. prosince 1963 o rodině, ve znění pozdějších předpisů
2. Sdělení č. 104/1991 Federálního ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o právech dítěte
3. Usnesení č. 2/1993 Předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod
4. CAMPBELL, R. **Potřebuji tvou lásku**. 1. vyd. Praha: Návrat, 1992
5. CAMPBELL, R. **Hledám svou cestu**. 1. vyd. Praha: Návrat, 1993
6. ČERMÁKOVÁ, M., et al. **Proměny současné české rodiny**. 1. vyd. Praha: Slon, 2000
7. DUNOVSKÝ, J. **Dítě a poruchy rodiny**. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986
8. FIALOVÁ, L., et al. **Představy mladých lidí o manželství a rodičovství**. 1. vyd. Praha: Slon, 2000
9. GALLA, K. a kol. **Sociologie výchovy její vývoj a problémy**. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986
10. HELUS, Z. **Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele a rodiče**. 1. vyd. Praha: Portál, 2004
11. HELUS, Z. **Vyznat se v dětech**. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984
12. HOMOLA, M. a kol. **Rozumíte svému dítěti?** 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977
13. HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. **Rodinné právo**. Brno: Masarykova univerzita Brno a nakladatelství Doplněk, 1993
14. HRUŠÁKOVÁ, M., NOVÁK, T. **Reálně o společné či střídavé porozvodové výchově**. Bulletin advokacie č. 3, 1999
15. MARHOUNOVÁ, J. **Od osamění k nové rodině**. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988
16. MÁDROVÁ, E. **Zkuste být dítětem**. 1. vyd. Praha: Portál, 1998
17. MÁROVÁ, Z., et al. **Výchova dětí v neúplné rodině**. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975
18. MATĚJČEK, Z. **Co, kdy a jak ve výchově dětí**. 1. vyd. Praha: Portál, 1996

19. MATĚJČEK, Z. **Po dobrém, nebo po zlém?** 4. vyd. Praha: Portál, 1997
20. MATĚJČEK, Z. **Rodiče a děti.** 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986
21. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. **Krizové situace v rodině očima dítěte.** 1. vyd. Praha: Grada, 2002
22. MATOUŠEK, O. **Rodina jako instituce a vztahová síť.** 1. vyd. Praha: Slon, 1993
23. MOŽNÝ, I. **Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života.** 1. vyd. Praha: Portál, 2002
24. MOŽNÝ, I. **Moderní rodina (mýty a skutečnosti).** 1. vyd. Brno: Blok, 1990
25. MURPHY, R. F. **Úvod do kulturní a sociální antropologie.** 1. vyd. Praha: SLON, 1998
26. PLAŇAVA, I. **Jak se (ne)rozvádět.** 1. vyd. Praha: Grada, 1994
27. PLAŇAVA, I. **Spolu a každý sám. V manželství a rodině.** 1. vyd. Praha: LN, 1998
28. PLZÁK, M. **Poruchy manželského soužití.** 1. vyd. Praha: SLON, 1988
29. RADVANOVÁ, S. **O rodině, manželství a dětech.** 1. vyd. Praha: Panorama, 1978
30. RHEINWALDOVÁ, E. **Rodičovství není pro každého.** 1. vyd. Praha: Motto, 1993
31. SMOLOVÁ, D. **Deset esejů o výchově v rodině.** 1. vyd. Praha: Horizont, 1990
32. WARSHAK, R. A. **Revoluce v porozvodové péči o děti.** 1. vyd. Praha: Portál, 1996

Odkazy:

1. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. **Krizové situace v rodině očima dítěte**. 1. vyd. Praha: Grada, 2002, str. 8-12, 21-29, 39, 40-43
2. MÁROVÁ, Z., et al. **Výchova dětí v neúplné rodině**. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, str. 11-16, 50-54
3. PLAŇAVA, I. **Spolu a každý sám. V manželství a rodině**. 1. vyd. Praha: LN, 1998 str. 167-171
4. PLZÁK, M. **Poruchy manželského soužití**. 1. vyd. Praha: SLON, 1988, str. 74-81
5. MATĚJČEK, Z. **Po dobrém, nebo po zlém?** 4. vyd. Praha: Portál, 1997, str. 14-20
6. WARSHAK, R. A. **Revoluce v porozvodové péči o děti**. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, str. 48-63, 73-89
7. HRUŠÁKOVÁ, M., NOVÁK, T. **Reálně o společné či střídavé porozvodové výchově**. Bulletin advokacie 1999, č. 3, str. 30-34
8. CHODĚRA, O. **Partnerství, manželství a paragrafy**. 1. vyd. Praha: Grada, 2002, str. 98-100

Přílohy:

Příloha č. 1 - Úhrnná rozvodovost v období 1991 - 2003

Příloha č. 2 - Demografický vývoj v období 1. - 3. čtvrtletí 2004

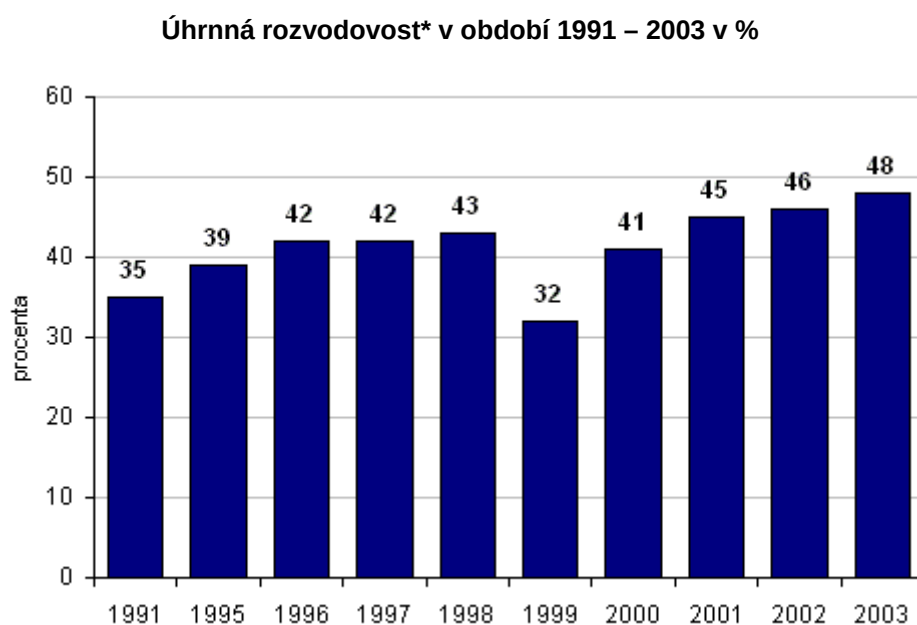
Zdroj: Internet - stránka českého statistického úřadu

Příloha č. 1

Úhrnná rozvodovost v období 1991 - 2003

V roce 2003 dosáhl počet rozvodů svého historického maxima: celkem bylo rozvedeno 32,8 tisíc manželství. Úroveň rozvodovosti se v loňském roce až na 48 % manželství končících rozvodem.

Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi patří Česká republika mezi země s nadprůměrnou intenzitou rozvodovosti.

*Úhrnná rozvodovost udává podíl manželství končících rozvodem (za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství z daného roku po dalších zhruba třicet let).

Příloha č. 2

Pohyb obyvatelstva (absolutní údaje) podle krajů a okresů Jihomoravského kraje v 1. až 3. čtvrtletí 2004

předběžné údaje

Kraj, okres	Střední stav obyvatelstva	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zemřelí	Přirozený přírůstek	Přistě-hovalí	Vystě-hovalí	Přírůstek stěho-váním	Celkový přírůstek
Česká republika	10 207 888	42 194	25 119	74 471	30 602	78 798	-4 327	43 123	34 676	8 447	4 120
Hlavní město Praha	1 165 944	5 650	2 962	8 478	3 278	9 310	-832	21 790	17 686	4 104	3 272
Středočeský kraj	1 137 396	4 838	2 952	8 500	3 530	9 277	-777	19 230	13 023	6 207	5 430
Jihočeský kraj	625 348	2 487	1 391	4 612	1 791	4 739	-127	4 388	4 293	95	-32
Plzeňský kraj	549 541	2 318	1 368	3 828	2 021	4 511	-683	4 419	4 366	63	-620
Karlovarský kraj	303 762	1 296	885	2 262	1 201	2 224	38	3 184	3 218	-34	4
Ústecký kraj	820 708	3 548	2 607	6 487	3 517	6 658	-171	6 637	5 746	892	721
Liberecký kraj	427 392	1 850	1 135	3 295	1 553	3 263	32	3 433	3 742	-309	-277
Královéhradecký kraj	547 173	2 244	1 330	3 938	1 758	4 311	-373	4 325	3 930	395	22
Pardubický kraj	505 226	1 954	1 048	3 696	1 288	3 801	-105	3 636	3 533	103	-2
Vysočina	517 317	1 972	900	3 697	1 293	3 721	-24	3 238	3 629	-391	-415
Jihomoravský kraj	1 122 307	4 562	2 487	8 099	2 929	8 379	-280	8 732	8 107	625	345
Blansko	107 621	388	232	772	270	843	-71	1 053	1 111	-58	-129
Brno-město	368 579	1 726	1 019	2 722	1 093	2 815	-93	5 098	6 395	-1 297	-1 390
Brno-venkov	164 083	626	320	1 233	349	1 151	82	4 115	2 127	1 988	2 070
Břeclav	123 098	460	249	877	291	882	-5	1 030	993	37	32
Hodonín	157 786	599	293	1 056	384	1 180	-124	962	1 401	-439	-563
Vyškov	86 977	338	145	646	200	670	-24	1 167	965	202	178
Znojmo	114 163	425	229	793	342	838	-45	893	701	192	147
Olomoucký kraj	635 629	2 372	1 447	4 487	1 575	4 670	-183	3 460	4 011	-551	-734
Zlínský kraj	591 241	2 252	1 168	4 006	1 285	4 413	-407	3 229	4 211	-982	-1 389
Moravskoslezský kraj	1 258 904	4 851	3 438	9 086	3 583	9 521	-435	4 650	6 420	-1 770	-2 205

Pohyb obyvatelstva (relativní údaje na 1000 obyvatel) podle krajů a okresů Jihomoravského kraje v 1. - 3. čtvrtletí 2004

předběžné údaje

Kraj, okres	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zemřelí	Koje-necká úmrtnost ^{*)}	Novoro-zenecká úmrtnost ^{*)}	Přirozený přírůstek	Přistě-hovalí	Vystě-hovalí	Přírůstek stěho-váním	Celkový přírůstek
Česká republika	5,5	3,3	9,7	4,0	10,3	3,6	2,3	-0,6	5,6	4,5	1,1	0,5
Hlavní město Praha	6,5	3,4	9,7	3,8	10,7	2,4	1,5	-1,0	25,0	20,3	4,7	3,7
Středočeský kraj	5,7	3,5	10,0	4,1	10,9	2,7	1,6	-0,9	22,6	15,3	7,3	6,4
Jihočeský kraj	5,3	3,0	9,9	3,8	10,1	1,7	0,9	-0,3	9,4	9,2	0,2	-0,1
Plzeňský kraj	5,6	3,3	9,3	4,9	11,0	5,2	2,6	-1,7	10,7	10,6	0,2	-1,5
Karlovarský kraj	5,7	3,9	9,9	5,3	9,8	4,4	3,1	0,2	14,0	14,2	-0,1	0,0
Ústecký kraj	5,8	4,2	10,6	5,7	10,8	6,0	4,2	-0,3	10,8	9,4	1,4	1,2
Liberecký kraj	5,8	3,5	10,3	4,9	10,2	3,3	2,1	0,1	10,7	11,7	-1,0	-0,9
Královéhradecký kraj	5,5	3,2	9,6	4,3	10,5	5,6	3,3	-0,9	10,6	9,6	1,0	0,1
Pardubický kraj	5,2	2,8	9,8	3,4	10,0	3,8	2,7	-0,3	9,6	9,3	0,3	0,0
Vysočina	5,1	2,3	9,5	3,3	9,6	2,7	2,7	-0,1	8,4	9,4	-1,0	-1,1
Jihomoravský kraj	5,4	3,0	9,6	3,5	10,0	2,3	1,6	-0,3	10,4	9,6	0,7	0,4
Blansko	4,8	2,9	9,6	3,4	10,5	0,0	0,0	-0,9	13,1	13,8	-0,7	-1,6
Brno-město	6,3	3,7	9,9	4,0	10,2	3,3	1,8	-0,3	18,5	23,2	-4,7	-5,0
Brno-venkov	5,1	2,6	10,0	2,8	9,4	1,6	0,8	0,7	33,5	17,3	16,1	16,8
Břeclav	5,0	2,7	9,5	3,2	9,6	1,1	1,1	-0,1	11,2	10,8	0,4	0,3
Hodonín	5,1	2,5	8,9	3,3	10,0	1,9	0,9	-1,0	8,1	11,9	-3,7	-4,8
Vyškov	5,2	2,2	9,9	3,1	10,3	4,6	4,6	-0,4	17,9	14,8	3,1	2,7
Znojmo	5,0	2,7	9,3	4,0	9,8	2,5	2,5	-0,5	10,4	8,2	2,2	1,7
Olomoucký kraj	5,0	3,0	9,4	3,3	9,8	5,6	2,9	-0,4	7,3	8,4	-1,2	-1,5
Zlínský kraj	5,1	2,6	9,1	2,9	10,0	2,7	1,7	-0,9	7,3	9,5	-2,2	-3,1
Moravskoslezský kraj	5,1	3,6	9,6	3,8	10,1	4,0	2,8	-0,5	4,9	6,8	-1,9	-2,3

^{*)} na 1000 živě narozených